

Mergus albellus

(L., 1758)

Bielaczek

Rząd: blaszkodziobe, rodzina: kaczkowate, podrodzina: kaczki

Status występowania w Polsce

Gatunek przelotny i zimujący w Polsce. Zazwyczaj nieliczny, tylko lokalnie liczny lub bardzo liczny.

Opis gatunku

Najmniejszy z krajowych gatunków traczy. W porównaniu z innymi gatunkami z tej grupy jego dziób jest stosunkowo krótki, bez wyraźnego haczykowatego zakończenia. Wymiary: długość ciała 38–44 cm, rozpiętość skrzydeł 55–69 cm, masa 0,5–1,0 kg. Samiec w szacie godowej, noszonej od października lub listopada do lipca, jest biały z czarną plamą wokół oka i z tyłu głowy, czarnymi plecami oraz ciemnymi skrzydłami, na których w locie widoczne są duże białe plamy. Samica ubarwiona jest brązowoszaro. Wierzch głowy jest u niej brązowy, a podgardle i boki głowy białe. Samiec w szacie spoczynkowej oraz młode ptaki podobne są do samicy. Młode samce uzyskują wygląd ptaków dorosłych w trakcie pierwszej w ich życiu zimy.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Bielaczek jest wyraźnie mniejszy od innych gatunków traczy. Samiec w szacie godowej jest łatwo rozpoznawalny. Samice i ptaki młode ubarwieniem głowy mogą jedynie przypominać samice oraz młode markaczki *Melanitta nigra* (A065) albo hełmiatki *Netta rufina* (A058). Bielaczek w porównaniu z nimi jest mniejszy i delikatniej zbudowany. Ubarwienie zarówno markaczki, jak i hełmiatki jest bardziej jednolicie brązowe, a jasna plama na policzku nigdy nie jest u tych dwóch gatunków czysto biała i tak mocno skontrastowana z brązową czapeczką, jak u bielaczka. Ponadto tylko u niego brązowy kark i wierzch głowy wyraźnie kontrastują z brązowoszarym wierzchem ciała. Jako jedyny z tych trzech gatunków posiada dużą owalną białą plamę widoczną na przedniej krawędzi rozłożonego skrzydła.

Biologia

Tryb życia

Gatunek o aktywności dziennej. Najczęściej obserwowany w małych stadach, choć może tworzyć skupienia liczące kilkaset, a nawet kilka tysięcy osobników. Często towarzyszy innym gatunkom ptaków wodnych.

Lęgi

Ptaki łączą się w pary na zimowiskach i podczas wędrówki wiosennej. Lęgi rozpoczyna w maju lub w czerwcu. Bielaczek gniazduje w dziuplach, najchętniej po dzięciole czarnym. Drzewo z dziuplą powinno znajdować się blisko wody. Chętnie zasiedla też skrzynki lęgowe. Składa 7–9 jaj, które wysiaduje wyłącznie samica przez 26–28 dni. Pisklęta są zagniazdownikami. Po wykluciu wyskakują z dziupli i podążają z samicą na wodę. Do gniazda już nie wracają. Samiec nie uczestniczy w opiece nad młodymi. Bielaczek wyprowadza jeden lęg w roku. Dojrzałość płciową osiąga po dwóch latach.

Wędrówki

Jesienna wędrówka w Europie ma miejsce w październiku i w listopadzie. W tym okresie można spotkać bielaczka nawet na niewielkich zbiornikach wodnych, jednak nigdzie nie jest tak liczny, jak zimą. Powrót na tereny lęgowe zaczyna się z początkiem marca i przebiega bardzo szybko, bez wyraźnej kulminacji. Ostatnie osobniki można u nas zaobserwować w połowie kwietnia.

Zimowanie

Okres zimowania trwa od grudnia do lutego, choć w styczniu jeszcze notuje się przeloty związane z pogarszaniem się warunków pogodowych na północy i wschodzie. Zimą przebywa głównie na zbiornikach słodkowodnych i na zalewach przybrzeżnych, unikając rzek o bystrym nurcie. Rzadziej można go spotkać w przybrzeżnej strefie zatok morskich. Po ich całkowitym zamrożeniu może przemieszczać się na duże odległości do miejsc o korzystniejszych warunkach zimowania.

Pokarm

W okresie lęgowym w diecie bielaczka przeważają duże owady wodne. Natomiast zimą i wiosną odżywia się różnymi gatunkami ryb o długości 3–6 cm. W poszukiwaniu pokarmu nurkuje zazwyczaj do 4 m.

Występowanie**Siedlisko**

W Polsce bielaczek pojawia się od jesieni do wiosny, przebywając głównie na płytkich zalewach, zatokach i jeziorach przybrzeżnych oraz w ujściowych odcinkach rzek. W głębi łądu jest mniej liczny niż w strefie wybrzeża. Preferuje duże rzeki i większe zbiorniki wodne. W okresie lęgowym zajmuje stare drzewostany iglaste lub mieszane w pobliżu jezior i wolno płynących rzek.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 1110 Piaszczyste ławice podmorskie
- 1130 Ujścia rzek (estuaria)
- 1150 Zalewy i jeziora przybrzeżne (laguny)

Rozmieszczenie geograficzne

Tereny lęgowe bielaczka rozciągają się w strefie tajgi od Półwyspu Skandynawskiego, przez Syberię do Kamczatki. Z dala od zwartego zasięgu lęgowisk jego gniazdowanie stwierdzono na południu Białorusi i w centralnej Norwegii. Zimuje w Europie Zachodniej i Środkowej, lokalnie nad Morzem Czarnym i Morzem Kaspijskim, a we wschodniej części arealu we wschodnich Chinach, na Półwyspie Koreańskim i w Japonii. Podczas mroźnych zim porzuca swoje tradycyjne zimowiska i przemieszcza się na południe. Spotyka się go wtedy licznie u wybrzeży północnej Afryki.

Rozmieszczenie w Polsce

W okresie wędrówek i zimą występuje na różnych wodach w całym kraju. Największe jesienne i zimowe koncentracje tego gatunku zanotowano na Zalewie Szczecińskim. Podczas mroźnych zim stosunkowo licznie pojawia się też na Zat. Puckiej. Podczas łagodnych zim występuje w dużej liczbie na Zalewie Wiślanym.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: V gatunek narażony na wyginięcie

BirdLife International: SPEC 3

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik II

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Zalew Szczeciński, który jest miejscem największych koncentracji tego gatunku zimą, nie jest objęty ochroną prawną, z wyjątkiem północnej jego części (delta Świny), która została częściowo włączona do Wolińskiego PN. Zat. Elbląska jest objęta ochroną rezerwatową. Zat. Pucka Wewnętrzna stanowi część Nadmorskiego PK.

Rozwój i stan populacji

Najliczniejsza populacja lęgowa bielaczka na naszym kontynencie występuje w Skandynawii (głównie w Finlandii), gdzie gnieździ się 1085–2170 p. W Finlandii w połowie lat 50. nastąpił silny wzrost liczebności bielaczka. Gatunek ten licznie zamieszkuje też europejską część Rosji. Brak jest jednak współczesnych danych o jego liczebności na tym obszarze. Najprawdopodobniej lęgnie się tu od 7000 do 15 000 p. Na południu Białorusi gniazduje 40–50 p. Obecnie liczebność gatunku podlega wahaniom z roku na rok, jednak wydaje się, że stan populacji jest stabilny.

Szacuje się, że w północno-zachodniej i centralnej Europie zimuje 40 000 bielaczek; z czego ok. połowa może przebywać na terytorium naszego kraju. Miejsca największych jesiennych i zimowych koncentracji to Zalew Szczeciński, gdzie występuje 10 000–30 000 os. Podczas mroźnych zim stosunkowo licznie pojawia się też na Zat. Puckiej (do 900 ptaków). Podczas łagodnych zim ważnym miejscem dla tego gatunku jest Zalew Wiślany. Obserwowano tu maksymalnie 3200 bielaczek, z których większość przebywała na Zat. Elbląskiej. W mniejszych ilościach występują w Słowińskim PN (do powyżej 800 os.), na Zatoce Pomorskiej (powyżej 500 os.), w ujściu Wisły Przekopu (do 300 os.). Na śródlądziu, w końcu lat 80. i początku 90., w zależności od surowości zimy, zimowało 800–7 200 bielaczek. Gromadzą się one przede wszystkim na dużych rzekach (np. na dolnej Odrze (650–1000 os. w 1993, na dolnej Wiśle powyżej 150 os. w latach 2000–2001), a także na niektórych zbiornikach zaporowych (np. na zb. Dzierżno Duże k. Gliwic do 264 os. w lutym 2000).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- stosowanie stawnych sieci rybackich;
- zanieczyszczenie wody substancjami ropopochodnymi. Pobrudzenie piór tymi substancjami stanowi dla ptaków śmiertelne zagrożenie;
- plany budowy dużych farm wiatrowych na płytkich obszarach morskich.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- uregulować zasady gospodarki rybackiej na obszarach koncentracji ptaków wodnych (opracować i wprowadzić przepisy precyzujące czas i miejsce stosowania poszczególnych typów sieci rybackich);
- chronić obszary morskie przed zanieczyszczeniami ropopochodnymi;
- odstąpić od planów budowy elektrowni wiatrowych na zalewach przy morskich.

Propozycje badań

Należy:

- zbadać rozmieszczenie i liczebność populacji zimującej;
- zbadać sezonowe przemieszczenia w obrębie zimowisk i fenologię zimowania;
- zbadać wybiórczość siedliskową zimujących ptaków;
- zagospodarować przyłów ptaków w sieci rybackie na polskich obszarach morskich (badanie: składu pokarmu, skażenia środkami chemicznymi, molekularne, wiadomości powrotne o ptakach obrączkowanych).

Monitoring

- coroczny monitoring ptaków zimujących na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia;
- coroczny monitoring stopnia zanieczyszczenia ptaków produktami ropopochodnymi na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Oxford, 722 s.
- CZERASZKIEWICZ R., KALISIŃSKI M., NIEDŹWIEDZKI S., STASZEWSKI A. 1992. Sprawozdanie z liczeń ptaków wodnych na Pomorzu Zachodnim w sezonie 1991/1992. *Lubuski Przegląd Przyrodniczy*, 3: 79–86.
- DOMBROWSKI A., KOT H., ZYSKA P. 1993. Liczebność ptaków wodnych zimujących w Polsce w latach 1988–1990. *Not. Orn.*, 34: 5–21.
- HAGEMEIJER E. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their Distribution and Abundance. London, 903 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- MADGE S., BURN H. 1988. Wildfowl: an identification guide to the ducks, geese and swans of the world. London, 298 s.
- MEISSNER W., ŚCIBORSKI M. 2003. Zimowanie ptaków wodnych na Zatoce Gdańskiej w sezonach 2001/2002 i 2002/2003. *Not. Orn.*, 43: 291–299.
- SCOTT D. A., ROSE P. M. 1996. Atlas of *Anatidae* populations in Africa and Western Eurasia. Wetland International. Wageningen, 257 s.
- ŠVAŽAS S., MEISSNER W., NEHLS H. W. 1994. Wintering populations of Goosander (*Mergus merganser*) and Smew (*Mergus albellus*) at the south eastern Baltic coast. *Acta Ornithologica Lithuanica*, 9–10: 56–69.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Włodzimierz Meissner